

بررسی آثار رفاهی هدفمندسازی یارانه‌ها در ایران (مطالعه موردی استان‌های تهران و اصفهان)

حسن فرازمنند*، ابراهیم انواری** و بتول آذری بنی***

تاریخ پذیرش ۱۳۹۷/۱۰/۷

تاریخ دریافت ۱۳۹۶/۹/۱۳

هدف این مطالعه بررسی آثار رفاهی هدفمندسازی یارانه طی دوره ۱۳۹۴-۱۳۷۸ است. این مهم با بهبود کیفیت زندگی ناشی از افزایش درآمد و مخارج مصرفی افراد میسر می‌شود. بدین منظور، در این مطالعه با استفاده از نرم‌افزار استاتا و روش دیتون و پاکسون (۱۹۹۷) مدل ادوار زندگی خانوارهای استان‌های تهران و اصفهان را بررسی کرده است. نتایج حاصل از تفکیک مخارج مصرفی خانوارها به اثرات زمان نشان می‌دهد، روند مخارج مصرفی خانوارهای تهرانی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها منظم است، ولی روند مخارج مصرفی خانوارهای اصفهانی قبل از هدفمندسازی یارانه‌ها منظم بوده، اما بعد از آن نامنظم شده است. ضمناً، مخارج مصرفی خانوارهای اصفهانی قبل از هدفمندسازی یارانه‌ها منظم بوده، اما بعد از آن نامنظم شده است. ۱۳۸۶ و ۱۳۸۹، بیشتر از خانوارهای تهرانی و در یک سال (۱۳۸۲) کمتر بوده است. به علاوه، میزان متوسط مخارج مصرفی خانوارهای استان اصفهان در کل دوره و همچنین بعد از هدفمندی یارانه‌ها بالاتر از خانوارها در استان تهران بوده و متوسط مخارج مصرفی خانوارهای آنها در کل دوره رشد داشته است ولی در استان تهران چشمگیر نیست.

کلیدواژه‌ها: هدفمندی یارانه؛ اثرات کوهرت؛ اثرات زمان؛ روش استاتا

* دانشیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه شهید چمران اهواز (نویسنده مسئول)؛ Email: hfrazmand@scu.ac.ir

** استادیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه شهید چمران اهواز؛ Email: e.anvari@scu.ac.ir

*** دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه شهید چمران اهواز؛

Email: b.azari@rocketmail.com

مقدمه

مطلوبیت و رفاه اقتصادی از جمله مباحثی است که اهمیت ویژه‌ای در ادبیات اقتصاد بخش عمومی دارد (خسروی‌نژاد، خدادادکاشی و صحبتی، ۱۳۹۱). تفاوت در سطح درآمد، مصرف و پس‌انداز خانوارها می‌تواند به‌عنوان تصویری از رفاه اقتصادی تفسیر شود و بر مبنای آن اختلاف درآمدی و مصرفی خانوارهای یک استان یا شهر با استان و شهر دیگر به‌منزله تفاوت در سطح رفاه خانوارهای آن استان با استان دیگر تعبیر شود. براساس مطالعات انجام شده، الگوی رفتاری درآمد و مصرف خانوارها طی زمان نوسانی و اثر آن بر تغییر در توزیع درآمد و توزیع مخارج مصرفی ظاهر می‌شود (فطرس و معبودی، ۱۳۸۸) و دارای چرخه‌های مشخصی طی زمان است. برای مثال، آنچه در چرخه‌های درآمدی به‌طور وضوح مشاهده می‌شود، افزایش درآمد افراد از سنین جوانی تا میان‌سالی است. درحالی‌که در سنین پیری و بازنشستگی این درآمد روبه کاهش می‌گذارد (سمائی، ۱۳۹۰). این مسئله که اغلب در چرخه‌های زندگی نادیده گرفته می‌شود، روند تغییرات الگوی درآمد و مصرف سرپرست‌های خانوار در کوهرت‌های مختلف نسبت به یکدیگر را به‌خوبی توضیح می‌دهد و به‌عنوان اثرات کوهرت^۱ شناخته می‌شود که در مطالعات مربوط به چرخه‌های زندگی از اثرات سن^۲ متمایز می‌شود (بلیسارد،^۳ ۲۰۰۱).

بنابراین، بررسی تغییرات رفتار مصرفی خانوارهای مختلف از یک کوهرت نسبت به کوهرت دیگر با استفاده از داده‌های کوهرت، منطقی به‌نظر می‌رسد و تصویر دقیق‌تری از روند تغییرات افزایشی و کاهش مصرف در کوهرت‌های مختلف را ارائه می‌دهد. به‌همین منظور، در این مطالعه سعی شده است تا رفتار مخارج مصرفی خانوارهای دو استان تهران و اصفهان به‌دلیل در دسترس بودن داده‌ها با استفاده از داده‌های کوهرت مورد بررسی قرار گیرد و تفاوت رفتار مصرفی خانوارهای دو استان طی زمان در کوهرت‌های مختلف قبل و پس از هدفمندی یارانه‌ها ارزیابی شود و آثار هدفمندی یارانه‌ها بر رفاه اجتماعی این دو استان مورد بررسی و مقایسه قرار گیرد. مطالعه در ۶ بخش تنظیم شده به‌طوری‌که پس از مقدمه، مبانی نظری و

1. Cohort Effect

2. Age Effect

3. Blisard

پژوهش‌های تجربی به بحث درباره داده‌های آماری و روش‌شناسی تحقیق پرداخته است و سپس برآورد مدل بررسی و نتایج به دست آمده تشریح شده و در پایان جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ارائه شده است.

۱. چارچوب نظری

نظریه‌های رفتار مصرفی جامعه تصویر مناسبی از مراحل توسعه علم اقتصاد را ارائه می‌دهد که با نظریه مصرف درآمد جاری کینز^۱ (۱۹۳۶) آغاز شد. سپس با توجه به روند بلندمدت رفتار مصرفی، تعریف دقیق‌تری از تابع مصرف نظریه پردازانی مانند مودیکلیانی^۲ ارائه داده‌اند (برانسون،^۳ ۱۳۸۳). نقطه عزیمت مدل چرخه زندگی مودیکلیانی این فرضیه است که افراد عقلایی با در نظر گرفتن جریان درآمد در طول عمر خود برای مصرف برنامه‌ریزی می‌کنند. در این چرخه، افراد جوان‌تر ثروت کمتر و افراد میانسال، ثروت و دارایی بیشتری دارند و بیشترین میزان ثروت، پیش از بازنشستگی به دست می‌آید. هنگامی که افراد در دوره بازنشستگی قرار دارند، دارایی‌های خود را برای تهیه خوراک، مسکن، تفریح و سرگرمی هزینه می‌کنند. سپس، دارایی‌های فروخته شده این افراد مسن، از طریق افراد جوان که هنوز در مرحله انباشت ثروت هستند، جذب می‌شود (رضایی قهرودی، ۱۳۹۰) و کیفیت رفتار درآمدی افراد از یک کوهرت به کوهرت دیگر متفاوت می‌شود.

در تئوری چرخه زندگی، روند تغییر اقتصادی خانوارها در دوران زندگی با لحاظ سن افراد در نظر گرفته می‌شود. مسئله‌ای که در این الگو پوشیده مانده تغییرات قرنی کوهرت‌های مختلف طی زمان است. به عنوان مثال، اتفاقی که همواره طی زمان رخ می‌دهد مربوط به جانشینی کوهرت‌های مختلف به جای یکدیگر است. در یک روند تغییرناپذیر، عده‌ای از افراد در دوره زمانی معین متولد می‌شوند، زندگی می‌کنند و از دنیا می‌روند و سپس کوهرت دیگری جایگزین آنها می‌شود. آنچه انتظار می‌رود این است که در هر جامعه در طول زمان اتفاقات متفاوتی رخ می‌دهد، بنابراین هر کوهرت نیز با توجه به زمانی که در

1. Keaynz
2. Modigliani
3. Branson

آن قرار دارد، رویدادی را تجربه خواهد کرد (ریلی، ۱۹۷۳). وقتی اقتصاد کشوری رشد می‌کند و رفاه افزایش می‌یابد، میانسال‌های فعلی، درآمد به‌نسبت بالاتری را از میانسال‌های قبلی کسب می‌کنند و پس‌انداز مثبت آنها بیشتر از پس‌انداز منفی کوهرت قبل است (شاگری، ۱۳۸۹). با توجه به طبیعت پویای خانوارها و تغییرات عملکرد ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی آنها طی زمان، استفاده از یک مجموعه کوهرت این امکان را فراهم می‌کند تا روند تغییرات در آمدی و مصرفی خانوارها به‌صورت پویا و تدریجی طی زمان، مورد ردیابی قرار گیرد. در این حالت علاوه بر ردیابی مخارج مصرفی خانوارها براساس الگوی سنی افراد که منطبق با الگوی چرخه زندگی است، امکان ردیابی در کوهرت و زمان فراهم می‌شود. این نحوه بررسی می‌تواند در اجرای یک سیاست عمومی اهمیت یابد. در ادبیات اقتصادی برای تفکیک اثرات سن - کوهرت و زمان چندین روش وجود دارد:

۱-۱. روش اسچای

در این روش از ترکیب متغیرها استفاده شده است و شامل روش ترتیبی کوهرتی، زمانی و مقطعی است. روش ترتیبی کوهرتی؛ براساس ترکیب دو متغیر سن و کوهرت طراحی شده است. روش ترتیبی زمان؛ ترکیبی از دو متغیر زمان و سن است و روش ترتیبی مقطعی؛ ترکیبی از دو متغیر کوهرت و زمان است. اسچای معتقد است برای تفکیک اثرات سن، کوهرت و زمان باید فرضیاتی مبنی بر تک‌جهتی و مثبت بودن اثرات سن، کوهرت و زمان در نظر گرفته شود. برای مثال، روند تغییرات سن افراد از سنین جوانی به پیری تدریجی است به طوری که در جانشینی کوهرت‌های جوان‌تر به جای کوهرت‌های پیرتر نیز این روند مشاهده می‌شود. این روند نشان‌دهنده تک‌جهتی یا تک‌سویه بودن تغییرات در اثرات سن، کوهرت و زمان است. به این معنا که تغییرات سنی همواره از سنین جوانی به پیری است نه از سنین پیری به جوانی. برای بررسی معناداری الگو در هر مورد از تحلیل واریانس استفاده می‌شود. تخمین‌های فراهم شده از تحلیل واریانس مربوط به تخمین میانگین تفاوت‌های مقطعی، طولی و زمانی است. تخمین اثرات زمان از روش ترتیبی مقطعی، مربوط به تخمین

میانگین تفاوت‌های طولی است (تفاوت‌های طولی شامل اثرات سن و زمان است). یکی از قوانین اسچای بیان می‌کند در صورتی که مقدار این تخمین برابر با صفر شود در آن صورت تغییرات رخ داده مربوط به اثرات کوهرت است. به عبارت دیگر، طبق قوانین اسچای اثرات سن و زمان مثبت (یا صفر) فرض شده‌اند. در صورتی که میانگین تفاوت‌های طولی صفر شود، هر دو اثر سن و زمان نیز صفر می‌شود. بنابراین، همه تغییرات مربوط به اثرات کوهرت خواهد بود. در این روش تجزیه و تحلیل کوهرت مشابه با الگوی ترتیبی کوهرت است و تجزیه و تحلیل روند تغییرات زمانی مشابه با الگوی ترتیبی زمان است و تجزیه و تحلیل تغییرات سن مشابه با الگوی مقطعی است. اکثر محققان از جمله ریلی، جانسون^۱ و فونر^۲ از این روش برای تفکیک اثرات سن، کوهرت و زمان استفاده می‌کنند (فونر و همکاران، ۱۹۷۲). مزیت روش اسچای نسبت به سایر روش‌ها این است که اثرات سن، کوهرت و زمان را به مثبت و تک‌جهتی بودن محدود می‌کند.

۲-۱. روش مکنزی

در این روش تفکیک اثرات سن، کوهرت و زمان به صورت جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این روش، مشاهدات مربوط به افرادی از گروه سنی $A((a_1, \dots, a_A))$ در دوره زمان $T(t_1, \dots, t_T)$ است. جامعه مورد نظر درون کوهرت‌های C بر اساس رابطه $C=A-T-I$ طبقه‌بندی شده است. به همین ترتیب، افراد طبقه‌بندی شده در کوهرت C با سن a_j که در دوره t_k مشاهده شده‌اند، با متغیر C_{j+k-1} نمایش داده می‌شوند. تعداد افراد نمونه‌گیری در کوهرت c_j ، n_{c_j} است. تعداد مشاهدات می‌تواند از یک کوهرت به کوهرت دیگر متفاوت باشد، اما فرض شده است که افراد نمونه‌گیری شده در هر دوره زمانی یکسان هستند. متغیر درآمد برای افرادی که در کوهرت C_{j+k-1} در دوره زمانی t_k دارای سن a_j هستند، به عنوان برداری از مجموع مشاهدات اثرات سن - کوهرت و زمان به صورت ذیل شبیه‌سازی شده است:

$$\bar{y}_{c_{j-k+1}, a_{j+k}} = \alpha_{c_{j+k-1}} + \beta_{c_j} + \gamma_{tk} + \bar{\varepsilon}_{i, c_{j+k-1}, a_{j+k}} \quad (1)$$

مشکل رابطه فوق این است که سال تولد هر فرد به سن او در سال جاری اضافه می‌شود. بنابراین، نمی‌توان به‌طور ترکیبی اثرات سن - کوهرت و زمان را تفکیک کرد. درحقیقت نمی‌توان یک روند خطی برای هر سه اثر تشخیص داد. به همین دلیل باید اثرات سن، کوهرت و زمان را به‌صورت جداگانه تفکیک کرد. برای به‌دست آوردن اثرات سن با استفاده از رابطه ۱ کوهرت c_1 در دوره‌های زمانی t_1 و t_2 در نظر گرفته شده است. از این رو، رابطه به‌دست آمده به‌صورت ذیل است:

$$\bar{y}_{c_1, a_1, t_1} = \alpha_{c_1} + \beta_{a_1} + \gamma_{t_1} + \bar{\varepsilon}_{c_1, a_1, t_1} \quad (2)$$

$$\bar{y}_{c_1, a_2, t_2} = \alpha_{c_1} + \beta_{a_2} + \gamma_{t_2} + \bar{\varepsilon}_{c_1, a_2, t_2} \quad (3)$$

با کسر کردن رابطه ۳ از ۲ اثرات کوهرت حذف شده و تنها اثرات سن باقی می‌ماند. بنابراین، رابطه به‌صورت زیر درمی‌آید:

$$\Delta_t \bar{y}_{c_1, a_2, t_2} = (\beta_{a_2} - \beta_{a_1}) + (\gamma_{t_2} - \gamma_{t_1}) + \Delta_t \bar{\varepsilon}_{c_1, a_2, t_2} \quad (4)$$

در رابطه فوق، متغیر $(\bar{y}_{c_1, a_2, t_2} - \bar{y}_{c_1, a_1, t_1})$ نشان‌دهنده اولین تفاوت زمان از متغیر \bar{y}_{c_1, a_2, t_2} است و به همین ترتیب؛ $\Delta_t \bar{\varepsilon}_{c_1, a_2, t_2}$ نشان‌دهنده اولین تفاوت زمانی از جزء خطا است. پارامتر c و یا t نشان‌دهنده تفاوت در طول کوهرت‌ها و یا دوره‌های زمانی هستند، درحالی که فقدان پارامتر a برای کوهرت‌ها و یا دوره‌های زمانی نشان‌دهنده تفاوت در بین کوهرت‌ها و یا دوره‌های زمانی مشابه است.

برای محاسبه اثرات زمان تفاوت زمانی بین مشاهدات برای کوهرت c_0 بین دوره‌های زمانی t_2 و t_3 در نظر گرفته شده است. در این صورت رابطه ۴ به‌صورت زیر تغییر می‌یابد:

$$\Delta_t \bar{y}_{c_0, a_2, t_2} = (\beta_{a_2} - \beta_{a_1}) + (\gamma_{t_3} - \gamma_{t_2}) + \Delta_t \bar{\varepsilon}_{c_0, a_2, t_3} \quad (5)$$

با کسر کردن رابطه ۴ از رابطه ۵ اثرات سن حذف شده و تنها اثرات زمان باقی می‌ماند. در این صورت رابطه به این صورت درمی‌آید:

$$\Delta_{-c, t} \Delta_t \bar{y}_{c_0, a_2, t_3} = (\gamma_{t_3} - \gamma_{t_2}) + (\gamma_{t_2} - \gamma_{t_1}) + \Delta_{-c, t} \Delta_t \bar{\varepsilon}_{c_0, a_2, t_3} \quad (6)$$

در نهایت، برای محاسبه تغییرات در اثرات کوهرت، در ابتدا رابطه ۱ را برای کوهرت c_2 در دوره زمانی t_2 به دست می‌آوریم:

$$\bar{y}_{c_2,a_2,t_2} = \alpha_{c_2} + \beta_{\alpha_3} + \gamma_{t_2} + \varepsilon_{c_2,a_3,t_2} \quad (7)$$

با کسر کردن رابطه ۳ از رابطه ۷ اثرات زمان حذف شده و رابطه به صورت زیر درمی‌آید:

$$\Delta_c \bar{y}_{c_2,a_2,t_2} = (\alpha_{c_2} - \alpha_{c_1}) + (\beta_{\alpha_3} - \beta_{\alpha_2}) + \Delta_c \varepsilon_{c_2,a_3,t_2} \quad (8)$$

در رابطه فوق $\Delta_c \bar{y}_{c_2,a_2,t_2} = \bar{y}_{c_2,a_3,t_2} - \bar{y}_{c_1,a_2,t_2}$ نشان‌دهنده اولین تفاوت کوهرتی از متغیر \bar{y}_{c_2,a_3,t_2} است. با در نظر گرفتن اولین تفاوت کوهرتی از \bar{y}_{c_3,a_3,t_1} رابطه ۸ به صورت زیر تغییر می‌یابد:

$$\Delta_c \bar{y}_{c_3,a_3,t_1} = (\alpha_{c_3} - \alpha_{c_2}) + (\beta_{\alpha_3} - \beta_{\alpha_2}) + \Delta_c \varepsilon_{c_3,a_3,t_1} \quad (9)$$

با کسر کردن رابطه ۸ از رابطه ۹ اثرات سن حذف شده و تنها اثرات کوهرت باقی می‌ماند. در این صورت رابطه به صورت زیر درمی‌آید:

$$\Delta_{c-t} \Delta_c \bar{y}_{c_3,a_3,t_1} = (\alpha_{c_3} - \alpha_{c_2}) + (\alpha_{\alpha_3} - \alpha_{\alpha_2}) + \Delta_{c-t} \Delta_c \varepsilon_{c_3,a_3,t_1} \quad (10)$$

در رابطه فوق $\Delta_{c-t} \Delta_c \bar{y}_{c_3,a_3,t_1} = \Delta_c \bar{y}_{c_3,a_3,t_1} - \Delta_c \bar{y}_{c_2,a_3,t_2}$ است.

۲. بررسی مطالعات تجربی

مطالعات تجربی متعددی در زمینه نظریه چرخه زندگی و کوژدار بودن منحنی هزینه‌ها انجام شده است. اولین نظریه در مورد چرخه زندگی مربوط به مطالعات مودیگیلانی و برومبرگ^۱ (۱۹۵۴) است. آنها در مقاله‌ای بیان کردند، تصمیم‌گیری مردم در مورد مصرف‌شان بر پایه منابع در دسترس و دوره‌ای از زندگی است که در آن قرار دارند. مودیگیلانی و برومبرگ مشاهده کردند که افراد دارایی‌های خود را در مراحل نخستین زندگی کاری تشکیل می‌دهند. سپس طی دوره بازنشستگی‌شان از همان دارایی‌های انباشته شده خود استفاده می‌کنند.

تاریخچه و ادبیات مستندی که به کوژدار بودن منحنی هزینه‌ها اشاره می‌کند، وسیع است و تقریباً به ۴۰ سال پیش از این برمی‌گردد. به‌طور مثال، «ترو»^۱ (۱۹۶۹) بیان می‌کند توزیع چرخه زندگی واقعی مصرف با توزیع چرخه زندگی بهینه مصرف ارتباط کمی دارد. وی علاوه بر بررسی نحوه تغییرات میانگین مصرف و مخارج که هر دو روند نزدیک به یکدیگر دارند؛ سعی کرده است از طریق یک روش تجربی، توزیع چرخه زندگی بهینه مصرف را ترسیم کند.

هکمن^۲ (۱۹۷۴) با استفاده از یک مدل نئوکلاسیک متناوب، چرخه مصرف و بازار کار را براساس یک رابطه توسعه یافته بین درآمد و مصرف در چرخه زندگی مورد بررسی قرار داده است. وی بیان کرده است اگر افراد در تعیین ساعات کاری آزاد باشند و نرخ دستمزد در چرخه زندگی به‌طور سیستماتیکی تغییر یابد، در این صورت، مسیر مصرف در بازار کالاها به نرخ دستمزد وابسته خواهد بود.

آتاناسیو و همکاران^۳ (۱۹۹۹) با استفاده از داده‌های درآمد - مخارج خانوارهای ایالات متحده به بررسی الگوی چرخه زندگی در یک مدل ساده پرداختند. نتایج به‌دست آمده نشان می‌داد پروفایل مصرف تقریباً مسطح است. به این صورت که روند تغییرات مصرف در خانوارهایی با تحصیلات پایین تا ۴۰ سالگی صعودی بوده و پس از آن با شیب زیادی روند نزولی یافته است اما در خانوارهایی با تحصیلات بالا روند مصرف تا ۵۰ سالگی صعودی بوده و پس از آن با شیب ملایمی کاهش یافته است.

اسکوبی، لی و گیسون^۴ (۲۰۰۷) با استفاده از داده‌های کوهرت طی سال‌های ۱۹۸۴ تا ۱۹۹۸ به بررسی رفتار پس‌انداز خانوارها پرداختند. نتایج پژوهش نشان‌دهنده آن است که پروفایل سنی برای پس‌انداز به‌صورت کوژی شکل بوده و بیشترین مقدار در سن ۵۷ سالگی رخ داده است، اما در سنین پیری این مقدار منفی نشده است. در کوهرت‌های متولد ۱۹۲۰ تا ۱۹۳۹ که به‌عنوان کوهرت‌های جوان و سالمند محسوب می‌شوند، مقدار پس‌انداز متفاوت است. در کوهرت‌های جوان مقدار پس‌انداز پایین بوده و در کوهرت‌های سالمند این مقدار بالاتر است.

1. Thurow

2. Heckman

3. Attanasio and et al.

4. Scobie, Le and Gibson

فرناردز و کروجر^۱ (۲۰۰۷) به بررسی الگوی مصرفی خانوارها در چرخه زندگی پرداختند. نتایج بررسی آنها نشان داد که منحنی هزینه‌های کل، مصارف بادوام و بی‌دوام برای خانوارها به صورت کوژی شکل است، به طوری که بیشترین مخارج مصرفی در سن ۵۰ سالگی رخ داده و سپس تا ۸۰ سالگی کاهش می‌یابد.

یانگ و یانگ^۲ (۲۰۱۱) در مقاله خود با استفاده از روشی جدید به بررسی اثرات سن، کوهرت و زمان در کشور سودان پرداخته است. جهت این بررسی از داده‌های آماری نرخ مرگ‌ومیر در سال‌های ۱۸۸۱ تا ۱۹۴۱ استفاده شده است. تخمین‌ها نشان می‌دهد که نرخ افزایش مرگ‌ومیر در سن بزرگسالی طی سال‌های ۱۸۸۱ تا ۱۹۴۱ رشد یافته است، اما نرخ افزایش روند ثابتی را دنبال می‌کند. همچنین نرخ مرگ‌ومیر در سنین صفر تا ۲۰ سالگی روند مشابهی را دنبال کرده اما در سنین بعدی این روند تغییر یافته است.

رضایی قهرودی (۱۳۹۱) رفتار الگوی مصرف در چرخه زندگی خانوارهای شهری را بررسی کرده است و نشان می‌دهد الگوی هزینه خانوارهای شهری در بخش‌های مختلف هزینه‌ای در طول سال‌های بررسی شده تغییر کرده است به گونه‌ای که الگوی هزینه‌های کالاهای بی‌دوام، بادوام و حمل‌ونقل با افزایش سن سرپرست خانوار تا ۵۵ سالگی افزایشی بوده و پس از آن، تقریباً ثابت است. الگوی سنی هزینه خدمات فرهنگی و تفریحات، غذای آماده، هتل و رستوران در خانوارهای ایرانی تقریباً قوزدار است و حداکثر مقدار آن در ۵۵ سالگی مشاهده می‌شود. درباره پوشاک و کفش نیز الگوی هزینه قوزدار و حداکثر مقدار در ۴۵ سالگی است.

۳. توصیف آماری داده‌ها و روش تحقیق

بررسی هزینه و درآمد بودجه خانوار برای اولین بار در سال ۱۳۱۴، با هدف استخراج ضرایب مصرف برای محاسبه شاخص هزینه زندگی، از سوی بانک ملی ایران انجام شد. بانک مرکزی ایران از سال ۱۳۴۴ به طور مرتب بررسی‌هایی را در مورد هزینه و درآمد خانوارهای شهری انجام داده است. اما در سال ۱۳۴۷ مرکز آمار ایران آمارگیری از هزینه

1. Fernandez and Krueger

2. Yang Yang

خانوار در نقاط شهری را در مقیاس گسترده تری نسبت به بانک مرکزی انجام داد. این آمارگیری از سال ۱۳۵۳ علاوه بر هزینه، شامل درآمد خانوارهای شهری نیز می شود. مرکز آمار ایران به استثنای سال های ۱۳۵۵، ۱۳۵۷ و ۱۳۶۰ همه ساله آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای شهری را انجام داده است. در حال حاضر، آمار هزینه و درآمد خانوارهای شهری از طریق دو منبع مرکز آمار و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منتشر می شود. تا سال ۱۳۸۳ مخارج کل براساس گروه کالا و خدمات هشت گانه زیر تقسیم بندی می شد: گروه پوشاک و کفش، گروه مسکن، گروه لوازم، کالا و اثاثیه منزل، گروه بهداشت و درمان، گروه حمل و نقل و ارتباطات، گروه تحصیل، آموزش تفریحات و سرگرمی، گروه مواد خوراکی و دخانی و گروه خدمات و سایر کالاها. با توجه به آخرین توصیه سازمان ملل، از سال ۱۳۸۳ تغییراتی در تدوین بودجه خانوار صورت گرفت. مهمترین این تغییرات، تغییر سال پایه و افزایش هشت گروه کالا و خدمات به ۱۲ گروه بود. در این مطالعه از مخارج ۱۲ گروه و داده های هزینه به جای داده های درآمد خانوارهای شهری استفاده شده است. درآمد افراد نسبت به مصرف آنها از نوسانات بیشتری برخوردار است. داده های مصرف نسبت به درآمد رفتار باثبات تری دارد و بهتر از درآمد می تواند به صورت شاخصی از استانداردهای زندگی، تغییرات و پراکندگی ها را نشان دهد (فطرس و معبودی، ۱۳۸۸).

۱-۳. داده های کوهرت

مطالعه کوهرتی^۱ نوعی مطالعه طولی است که در پزشکی، علوم اجتماعی، علوم آماری، اقتصاد و اکولوژی کاربرد دارد. این مطالعات به بررسی یکسری مشاهده های طی زمان می پردازند و گروهی از افراد یا خانوارها را تحت بررسی قرار می دهند. در مطالعه داده های کوهرتی، کوهرت به مجموعه ای از افراد اطلاق می شود که حداقل در یک ویژگی خاص مانند سال تولد مشترک هستند. به عبارت دیگر، به گروهی از مردم که در یک روز یا دوره زمانی مشخص به دنیا می آیند کوهرتی تولد گفته می شود. این افراد از نظر سنی به یکدیگر نزدیک ترند و در یک فاصله زمانی مشابه، یک رویداد خاص را تجربه می کنند، به همین

علت، می‌توان آنها را درون یک کوهرت طبقه‌بندی کرد (ریدر،^۱ ۱۹۶۵). یک کوهرت می‌تواند بسته، ثابت و باز یا پویا باشد. یک کوهرت با رویکرد آینده‌نگر، اعضای آن را پس از فاز ورود اولیه، ردیابی می‌کند و هیچ فردی نمی‌تواند به این کوهرت اضافه شود؛ اما خروج افراد از کوهرت (به دلیل مرگ، بیماری، مهاجرت و ...) امکان‌پذیر است. بنابراین در این حالت اگر افراد به علل مختلف، از کوهرت خارج شوند، افراد دیگری می‌توانند به کوهرت اضافه شوند؛ یعنی تعداد اعضای کوهرت در حال تغییر بوده و ثابت نیست.

دیتون^۲ (۱۹۸۵) برای اولین بار در اقتصاد استفاده از داده‌های کوهرتی را مطرح کرد. از دیدگاه وی داده‌های پانل در بیشتر کشورها وجود ندارد یا در صورت وجود، بسیار کم است؛ برای مثال، در ایران این داده‌ها در سال‌های ۱۳۷۱ و ۱۳۷۲ تهیه شد و برای سال‌های بعد تهیه آنها متوقف شد. داده‌های مقطعی در بسیاری از کشورها موجود است، به همین جهت محققان برای بررسی وضعیت خانوارهای مختلف از داده‌های مقطعی کمک می‌گیرند. با استفاده از داده‌های مقطعی می‌توان یک نمونه تصادفی از خانوارها را طی زمان دنبال کرد؛ اما نمی‌توان با استفاده از این داده‌ها مجموعه مشخصی از خانوارها را در سال‌های متوالی مورد بررسی قرار داد. به همین دلیل، دیتون در سال ۱۹۸۵ پیشنهاد کرد که به دلیل عدم کیفیت داده‌های پانلی و مقطعی جهت بررسی‌های پویا، می‌توان با استفاده از داده‌های مقطعی تکرار شده داده‌های کوهرتی را ایجاد کرد. در این حالت، علاوه بر اینکه امکان تخمین نتایج به صورت پویا و در بلندمدت فراهم می‌شود، امکان ردیابی افراد یکسان طی زمان نیز وجود دارد. در این داده‌ها سه فاکتور مهم است: افزایش سن فرد، تأثیر زمان و گردش کوهرت. برای مثال، طبق جدول ۱ تفاوت‌های سنی در سال ۱۳۷۲ باعث شده است تا برخی از افراد در یک کوهرت به عنوان سالمند و در کوهرت دیگر به عنوان میان‌سال و جوان در نظر گرفته شوند. افرادی که در کوهرت‌های سنی جوان‌تر قرار دارند در سال ۱۳۷۲ در دوره سنی جوانی قرار می‌گیرند. اما کوهرت‌های اولیه در این سال، در دوره سالمندی قرار دارند. بنابراین، می‌توان در یک سال مشخص افرادی را مورد ردیابی قرار

داد که سنین متفاوت دارند. ردیابی سنی افراد در یک سال معین مشخص می‌کند که افراد با سن‌های مختلف چه سطح درآمدی دارند. به‌عنوان مثال، بیشترین سطح درآمدی مربوط به کدام سن است. از طرف دیگر، بررسی اثرات سن در کوهرت‌های مختلف، اهمیت اجرای یک سیاست عمومی را در هر مرحله روشن‌تر می‌کند.

گذشت زمان و تأثیر آن روی انسان‌ها، به نوبه خود موجب تغییرات کمی و کیفی و دگرگونی‌هایی در جسم و جان انسان‌ها می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، اتفاقی که در طول زمان رخ می‌دهد مربوط به جانشینی کوهرت‌ها به‌جای یکدیگر است. در یک روند تغییرناپذیر عده‌ای از افراد در دوره زمانی معین متولد می‌شوند، زندگی می‌کنند و از دنیا می‌روند و سپس کوهرت دیگری جایگزین آنها می‌شود. آنچه انتظار می‌رود این است که در هر جامعه در طول زمان اتفاقات متفاوتی رخ می‌دهد، بنابراین، هر کوهرت نیز با توجه به زمانی که در آن قرار دارد، رویدادی را تجربه خواهد کرد. بر همین اساس ردیابی یک کوهرت سنی در طول زمان روند تغییرات درآمدی و مصرفی آن کوهرت را نشان خواهد داد (کوهرت‌های سنی که در زمان رکود قرار دارند نسبت به کوهرت‌هایی که در دوره رونق بوده‌اند سطح درآمد کمتری را خواهند داشت). این نحوه بررسی در اقتصاد اهمیت دارد.

در این روش، کوهرت براساس بررسی مقطعی تکرار شده فراهم می‌شود. در داده‌های کوهرت، رفتار خانوارها در چارچوب یک گروه مشخص مورد بررسی قرار می‌گیرد. به این صورت که افراد یا خانوارها براساس یک ویژگی خاص؛ همچون سال تولد درون یک مجموعه مشخص گروه‌بندی می‌شوند. در هر مقطع، داده‌ها به یکسری از گروه‌های سنی، هر کدام با محدوده سنی برابر بین دوره‌های زمانی طبقه‌بندی می‌شوند. پس از گروه‌بندی برای تخمین روابط اقتصادی از مقادیر میانگین اطلاعات مورد نظر در هر کوهرت استفاده می‌شود. در این حالت، میانگین مقادیر اطلاعاتی طی زمان مورد ردیابی قرار می‌گیرند. بر این اساس می‌توان نحوه تغییرات رفتاری یک کوهرت را در سال‌های مختلف مورد بررسی و کاوش قرار داد. دیتون معتقد است داده‌های کوهرت علاوه‌بر داشتن مزایای بسیار، معایبی نیز دارد. وی مزایای استفاده از داده‌های کوهرت را چنین برمی‌شمارد: ۱. در مطالعاتی که با استفاده از داده‌های کوهرت صورت می‌گیرد مشکل ریزش وجود ندارد. به این معنا که در سایر داده‌ها به

دلایل مختلف تعدادی از خانوارها هرچند وقت یک‌بار و یا حتی سالانه از نمونه خارج می‌شوند و خانوارهای جدیدی جایگزین آنها می‌شوند و به تدریج امکان پیگیری تمام خانوارها در طول زمان وجود ندارد. اما این مشکل در داده‌های کوهرتی وجود ندارد. خانوارهای مشخصی که درون کوهرت‌ها طبقه‌بندی شده‌اند در طول زمان مورد ردیابی قرار می‌گیرند.

۲. در داده‌های کوهرت به دلیل فراهم آوردن تعداد داده‌های زیاد، تورش نتایج تا حد قابل قبولی پایین می‌آید. با این حال، داده‌های کوهرت محدودیت‌هایی دارد. برای مثال، در این مدل تنها می‌توان میانگین درآمد یک کوهرت در طول زمان، میزان نابرابری و چگونگی تغییر این نابرابری در طول زمان را بررسی کرد. اما هیچ بحثی از مدت زمانی که افراد فقیر هستند یا فقیر خواهند ماند؛ یا فردی که اکنون ثروتمند است آیا قبلاً فقیر بوده است یا بعداً ثروتمند باقی خواهد ماند، ارائه نمی‌شود (سمائی، ۱۳۹۰). با این وجود در صورت عدم دسترسی به داده‌های پانل، داده‌های کوهرت، برای مطالعه پویای تغییرات در آمدی و مصرفی مناسب‌تر است.

۲-۳. نحوه ساخت داده‌های کوهرت

در این مقاله با استفاده از ریز داده‌های درآمد - مخارج مرکز آمار ایران، طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۴، ۶ کوهرت براساس ویژگی مشخص سال تولد ساخته شد. جهت گروه‌بندی خانوارها و ایجاد کوهرت‌های مورد نظر به صورت پیش فرض فاصله سنی، سه سال در نظر گرفته شده است. در این حالت، اولین کوهرت شامل متولدان ۱۳۳۵ تا ۱۳۳۷ و آخرین کوهرت متولدان ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۲ است. امکان تعریف بازه سنی در فواصل کمتر نیز وجود دارد، ولی در این حالت تعداد مشاهده‌ها کاهش خواهد یافت. در داده‌های کوهرت تمام متغیرها (سن و درآمد) براساس میانگین در نظر گرفته می‌شوند. بر همین اساس، میانگین سنی بین ۳۰ تا ۵۰ سال در نظر گرفته شده است. با اعمال طبقه‌بندی موجود متولدان قبل از سال ۱۳۳۵ و پس از ۱۳۵۲ و خانوارهایی که سن بیشتر از ۵۰ و کمتر از ۳۰ سال دارند، از نمونه خارج و حذف شدند. از طرف دیگر، وجود محدودیت سنی باعث می‌شود که افراد در سن ۳۰ سالگی وارد مجموعه داده‌های کوهرت شده و در سن ۵۰ سالگی از آن خارج شوند. در این حالت، طبق مجموعه کوهرت نشان داده شده در جدول ۱، علاوه بر ردیابی کوهرت‌ها

طی زمان، امکان ردیابی سنین مشخص، مانند ۳۰ ساله‌ها تا ۵۰ ساله‌ها طی زمان وجود دارد. پویایی مسیر داده‌های کوهرت به‌خوبی در جدول ۱ مشخص است. برای مثال، در کوهرت ۱۳۳۵ تا ۱۳۳۷ سن سرپرست‌های خانوار در سال ۱۳۷۵، بین ۳۸ تا ۴۰ سال است. در داده‌های کوهرت همواره در فاصله سنی بیان‌شده، سن متوسط سرپرست خانوار در نظر گرفته می‌شود. بر این اساس، به خانوارهای درون این کوهرت، در سال ۱۳۷۵، به‌طور متوسط سن ۳۹ سال نسبت داده می‌شود. در سال ۱۳۷۶ خانوارهای درون این کوهرت دارای متوسط سن ۴۰ سال داشته‌اند، همان‌طور که مشاهده می‌شود هر سال یک واحد به گروه سنی اضافه می‌شود. این تغییر نشانگر پویایی متغیرها در گذر زمان است.

نکته مهم درخصوص داده‌ها، تأثیرگذاری روند قیمت‌هاست. در واقع طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۴ روند تغییر قیمت‌ها همسان نیست و استفاده از ارقام به قیمت اسمی گمراه‌کننده است. برای رفع این مشکل، اطلاعات آماری مورد بحث به قیمت ثابت سال پایه تبدیل و شاخص‌های قیمت برای مناطق شهری از بانک مرکزی استخراج شده است.

جدول ۱. طبقه‌بندی سنی سرپرست‌های خانوار در هفت کوهرت سنی طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۴

سال	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	
۱۳۳۵-۱۳۳۷	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰									
۱۳۳۸-۱۳۴۰	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰						
۱۳۴۱-۱۳۴۳	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰			
۱۳۴۴-۱۳۴۶	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	
۱۳۴۷-۱۳۴۹				۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	
۱۳۵۰-۱۳۵۲							۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

۴. برآورد مدل

۴-۱. تصریح مدل

استفاده از داده‌های آماری برای ردیابی وضعیت یک صفت در یک کوهرت سنی طی زمان در صورتی امکان‌پذیر است که نمونه مورد مطالعه، تحت تأثیر عواملی همچون مهاجرت،

مهاجرپذیری و سالخوردگی نباشد. در این صورت، می‌توان با استفاده از داده‌های مقطعی تکرار شده و ساخت کوهرت‌های سنی، کوهرت‌های مورد نظر را طی زمان دنبال کرد.

از آنجا که مهمترین معیارهای اندازه‌گیری سطح زندگی، یعنی درآمد و مصرف، دارای مؤلفه‌های قوی وابسته به سن در چرخه زندگی است که الگوی آنها با رشد اقتصاد در طول زمان به سمت بالا در حرکت است، بنابراین دنبال کردن گروه‌های مختلف از طریق آمارگیری‌های پی‌درپی، امکان جدا کردن کوهرت‌ها را از اجزای چرخه زندگی در الگوی مصرف و درآمد فراهم می‌کند (رضایی قهرودی، ۱۳۹۰). به همین منظور، جهت بررسی الگوی مخارج مصرفی دو استان تهران و اصفهان؛ تفاوت کیفیت رفتار مصرفی آنها نسبت به یکدیگر، داده‌های کوهرتی از نظر اثر کوهرت، سن و زمان با استفاده از مدل دیتون و پاکسون^۱ (۱۹۹۷) مورد بررسی قرار گرفت. در این حالت اثرات سن نشان‌دهنده تغییرات مخارج مصرفی خانوارها با روند تغییرات سنی آنهاست که با نظریه ساده ادوار زندگی منطبق است. اثرات کوهرت مربوط به تفاوت جایگاه (عرض از مبدأ) ویژگی نمونه سن در کوهرت‌های مختلف است و در نهایت اثرات سال، نشان‌دهنده اثرات اقتصاد کلانی است که به‌طور همزمان اما موقتی همه کوهرت‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. برای استخراج اثرات کوهرت از بردار (ماتریس) مجازی زیر استفاده شده است:

$$\ln y = \beta + A\alpha + C\gamma + T\psi + \varepsilon \quad (11)$$

در رابطه فوق؛ $\ln y$ برداری از جفت‌های کوهرت - سال است و هر سطر آن نشان‌دهنده لگاریتم میانگین مخارج مصرفی خانوار کوهرت c در زمان t است. همچنین، نماد α اثر خالص سن بدون در نظر گرفتن اثرات سال و کوهرت γ اثر خالص کوهرت بدون در نظر گرفتن اثرات سن و زمان، ψ اثر خالص زمان بدون در نظر گرفتن اثرات سن و کوهرت و ε بردار خطا را توضیح می‌دهد. همچنین A, C, T به ترتیب؛ نشان‌دهنده ماتریس متغیرهای مجازی سن (۳۰ تا ۵۰ سالگی)، کوهرت (۱۳۳۵ تا ۱۳۵۲) و سال (۱۳۷۲ تا ۱۳۹۴) است.

در این مدل برای جلوگیری از هم‌خطی کامل باید از هر سه ماتریس یک ستون

حذف شود؛ زیرا برای کل ماتریس‌ها، جمع ستون‌ها ستونی از اعداد یک است که به صورت جمله ثابت وارد شده است. به پیروی از دیتون و پاکسون (۱۹۹۷)، برای رفع این مشکل می‌توان یک روند زمانی به متغیرهای مجازی سن اضافه کرد به طوری که این اثر به وسیله کسر کردن یک روند زمانی از متغیرهای مجازی کوهرت و زمان قابل جبران است. همچنین می‌توان فرض کرد اثرات سال تنها اثرات دوره‌های تجاری است که میانگین آن در بلندمدت صفر است. ساده‌ترین راه برای تخمین رابطه ۱۱ حذف بردار مجازی کوهرت اول، متغیر مجازی سن و حذف اولین و دومین متغیر مجازی سال است. متغیرهای مجازی سال که باقی مانده‌اند به صورت زیر تعریف می‌شوند:

$$d^* = d - [(t-1)d_2 - (t-2)d_1] \quad (12)$$

برای دو سال اول از d_1 و d_2 متغیر مجازی سال است که معمولاً صفر است. ضرایب d_1 و d_2 مجموعه داده‌ها، با توجه به این شرط که جمع اثرات زمان برابر صفر است، به دست می‌آیند (بلیسارد، ۲۰۰۱).

۲-۴. یافته‌ها

شواهد تجربی نشان داده است که رفتار مخارج مصرفی سرپرست‌های خانوار در استان‌های مختلف متفاوت است. بنابراین کنترل اثر مخارج مصرفی به تفکیک استان‌ها برای استخراج تصویر واقعی‌تری از رفتار مصرفی سرپرست‌های خانوار بسیار مهم است. اگر تعداد مشاهدات کافی باشد، بسیار توصیه می‌شود کوهرت‌ها در استان‌های مختلف جدا شده و رفتار آنها به تفکیک دنبال شود. این رویکرد حالت ایدئال بررسی رفتار کوهرت‌ها به تفکیک استان محل زندگی است.

پرداخت یارانه‌ها یکی از راه‌های انتقال درآمد به شمار می‌رود. با توجه به اینکه نحوه پرداخت یارانه‌ها در سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۹ به صورت غیرنقدی و در سال‌های بعد از آن به صورت نقدی است؛ به نظر می‌رسد، بررسی نحوه تغییرات مخارج مصرفی مردم در خلال هدفمندی یارانه‌ها بتواند در اتخاذ سیاست منطقی و تأثیرگذار رفاهی در جامعه مفید باشد. بر همین اساس، نحوه تغییر مخارج مصرفی در کل دوره به دو قسمت قبل از هدفمندی

یارانه‌های نقدی (۱۳۸۹-۱۳۷۵) و اثر اجرای هدفمندسازی یارانه‌های نقدی (۱۳۹۴-۱۳۹۰) مورد بررسی قرار گرفته است. در این مدل از نرم‌افزار استاتا^۱ جهت تخمین نتایج استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است که اثر سن و کوهرت در نشان دادن اثر هدفمندسازی یارانه‌ها غالباً بی معنی است. بی معنی بودن این اثر نشان‌دهنده این است که تغییرات مخارج مصرفی در هر دو استان تهران و اصفهان قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها علی‌القاعده توسط اثر زمان نشان داده می‌شود.

شاخص اثرات زمانی؛ روند تغییر مخارج مصرفی در تمام کوهرت‌ها را طی سال‌های گذشته مورد ردیابی قرار می‌دهد. براساس نتایج، مقادیر ضرایب T برای دو سال ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ بی معنی بوده و نتایج براساس سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۹۴ مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس، نتایج قبل از هدفمندی یارانه‌ها در استان تهران نشانگر افزایش مخارج مصرفی خانوارها در سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۶ است. در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ کاهش سرعت رشد میانگین مخارج مصرفی خانوارها مشاهده می‌شود که در سال ۱۳۸۹ از روند افزایشی نسبی برخوردار بوده است.

نتایج کمی مخارج مصرفی در استان اصفهان قبل از هدفمندسازی یارانه‌ها، دارای روند منظمی بوده و تا سال ۱۳۸۷ افزایشی بوده است. در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ یک روند کاهشی در مخارج مصرفی خانوارها مشاهده می‌شود. البته بیشترین مقدار مخارج مصرفی مربوط به سال ۱۳۸۴ است. بر این اساس در سال‌های مورد بررسی، روند مخارج مصرفی خانوارهای اصفهانی در برخی سال‌ها (۱۳۸۳، ۱۳۸۶ و ۱۳۸۹) بسیار بیشتر از خانوارهای تهرانی است و در برخی سال‌ها (برای مثال سال ۱۳۸۲) کمتر بوده است.

نتایج بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها در استان تهران نشان‌دهنده افزایش مخارج مصرفی طی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ است، اما در سال ۱۳۹۲ مخارج مصرفی کاهش یافته است؛ ولی مجدداً این کاهش جبران شده و تا سال ۱۳۹۴ افزایش پیدا کرده است. البته میزان کاهش مخارج مصرفی در سال ۱۳۹۲ بسیار زیاد بوده و نزدیک به مخارج مصرفی خانوارها در سال‌های ۱۳۸۸ است. در استان اصفهان نتایج بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها

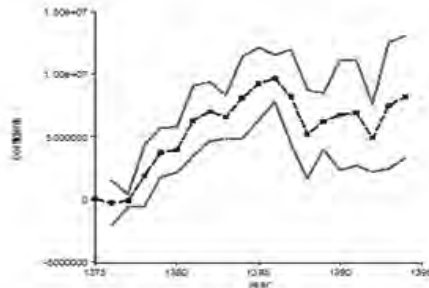
نشان‌دهنده کاهش مخارج مصرفی در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ است، اما در سال ۱۳۹۳ مخارج مصرفی افزایش یافته؛ ولی مجدداً در سال ۱۳۹۴ کاهش پیدا کرده است.

براساس نتایج جدول ۲ در استان تهران سال‌های ۱۳۸۰، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۴ مقدار ضریب مصرف به ترتیب ۳۹۵۶۶۴۲، ۶۲۴۵۷۵۶، ۶۷۳۷۹۵۷ و ۸۱۷۱۶۶۴ برآورد شده است. این نتیجه نشان می‌دهد میزان افزایش مصرفی خانوارها در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹، ۲۲۸۹۱۱۴ و در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴، ۱۴۳۳۷۰۷ است. این مقادیر بیانگر آن است که میزان افزایش مصرفی در سال‌های قبل از هدفمندی یارانه‌ها به نسبت بیشتر از میزان مصرفی بعد از هدفمندسازی یارانه‌هاست.

در استان اصفهان مقدار ضریب مصرفی در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ به ترتیب ۳۴۲۱۳۹۱ و ۸۴۶۷۸۹۳ است، بنابراین طبق این نتایج میزان افزایش مصرفی در خلال سال‌های قبل از هدفمندی یارانه‌ها ۵۰۴۶۵۰۲ به دست آمده است. مقدار ضریب مصرفی در سال‌های بعد از هدفمندی یارانه‌ها یعنی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ به ترتیب $1/23e+07$ و $1/27e+07$ برآورد شده، بنابراین طبق این نتایج میزان مخارج مصرفی در خلال سال‌های بعد از هدفمندی یارانه‌ها کاهش یافته است.

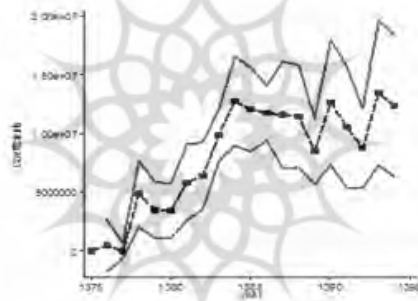
همان‌طور که نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد، میزان متوسط مخارج مصرفی خانوارها در استان اصفهان، در کل دوره به مراتب، بالاتر از خانوارهای استان تهران شده است. به این معنا که هدفمندسازی یارانه‌ها به میزان بیشتری سطح رفاه مصرفی در استان اصفهان را نسبت به استان تهران بالاتر برده است. شاید بتوان گفت اثر رفاهی اعطای مبلغ یارانه نقدی در کلان‌شهر تهران به دلیل انتظارات تورمی شدیدتر و بالاتر بودن هزینه‌های زندگی ملموس نیست.

نمودار ۱. نتایج مربوط به اثرات زمان در استان تهران

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

نمودار ۲. نتایج مربوط به اثرات زمان در استان اصفهان

مأخذ: همان. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با استفاده از روش دیتون و پاکسون (۱۹۹۷) و در چارچوب نظریه ادوار زندگی، الگوی تغییر مخارج مصرفی خانوارها در دو استان تهران و اصفهان، قبل و پس از هدفمندی یارانه‌ها، طی سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۹۵ را بررسی کرده است. در این روش، الگوهای تفکیک شده اثرات کوهرتی و زمانی، ابزار مناسبی برای بررسی نتایج و پیامدهای تغییرات نرخ رشد مخارج مصرفی خانوارها به عنوان معیاری از رفاه می‌باشند. نتایج حاصل از اثرات زمانی نیز حاکی از آن است که در سال‌های مورد بررسی، روند مخارج مصرفی خانوارهای تهرانی روند منظمی را طی کرده است، اما روند مخارج مصرفی خانوارهای اصفهانی چندان منظم نیست. به

این ترتیب؛ میزان مخارج مصرفی خانوارهای اصفهانی در برخی از سال‌ها (۱۳۸۳، ۱۳۸۶ و ۱۳۸۹)، بسیار بیشتر از خانوارهای تهرانی بوده است و در برخی سال‌ها (مثلاً ۱۳۸۲) کمتر است. نتایج در کل دوره نشان می‌دهد، میزان متوسط مخارج مصرفی در بین خانوارهای استان اصفهان به مراتب بالاتر از خانوارهای استان تهران است. نتایج حاصل نشان می‌دهد متوسط مخارج مصرفی خانوارها در استان اصفهان بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها، رشد چشمگیری به خود گرفته ولی در استان تهران تغییرات مخارج مصرفی چندان زیاد نبوده است.

جدول ۲. نتایج تخمین ضرایب مربوط به اثرات زمان در دو استان تهران و اصفهان

سال	نتایج کل دوره شامل مخارج مصرفی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها					
	استان تهران			استان اصفهان		
	ضرایب	Std.Err.	T ضرایب	ضرایب	Std.Err.	T ضرایب
۱۳۷۸	۱۸۶۸۱۲۹	۱۲۴۷۵۶۰	۱/۵۰	۴۸۴۱۳۲۰	۱۴۳۵۰۷۴	۳/۳۷
۱۳۷۹	۳۷۵۱۱۶۶	۱۰۰۳۸۵۲	۳/۷۴	۳۴۷۹۵۳۹	۱۲۱۵۸۶۳	۲/۸۶
۱۳۸۰	۳۹۵۶۶۴۲	۹۱۶۹۷۰/۷	۴/۳۱	۳۴۲۱۳۹۱	۱۱۷۴۹۷۹	۲/۹۱
۱۳۸۱	۶۲۷۸۱۱۵	۱۴۳۳۰۵۸	۴/۳۸	۵۸۳۴۵۷۳	۱۶۶۲۹۹۹	۳/۵۱
۱۳۸۲	۷۰۰۶۱۳۲	۱۱۹۹۰۰۳	۵/۸۴	۶۳۹۶۴۸۶	۱۴۵۳۵۱۴	۴/۴۰
۱۳۸۳	۶۵۸۷۴۰۰	۸۸۹۹۰۶/۱	۷/۴۰	۹۸۵۰۵۶۳	۱۱۳۳۱۳۱	۸/۶۹
۱۳۸۴	۸۱۱۱۹۵۷	۱۶۶۵۴۰۹	۴/۸۷	۱/۲۷e+۰۷	۱۹۴۱۴۴۵	۶/۵۶
۱۳۸۵	۹۲۲۶۳۹۲	۱۴۹۴۳۵۴	۶/۱۷	۱/۲۰e+۰۷	۱۸۲۷۰۹۷	۶/۵۹
۱۳۸۶	۹۶۶۶۹۱۸	۹۴۵۴۴۲	۱۰/۲۲	۱/۱۷e+۰۷	۱۱۹۳۵۲۷	۹/۸۳
۱۳۸۷	۸۱۸۲۴۶۶	۱۹۳۲۳۶۵	۴/۲۳	۱/۱۶e+۰۷	۲۳۱۳۷۴۶	۵/۰۱
۱۳۸۸	۵۱۹۳۲۵۹	۱۸۱۱۹۰۴	۲/۸۷	۱/۱۵e+۰۷	۲۲۲۵۹۱۸	۵/۱۵
۱۳۸۹	۶۲۴۵۷۵۶	۱۱۴۰۵۲۴	۵/۴۸	۸۴۶۷۸۹۳	۱۴۳۰۹۷۲	۵/۹۲
۱۳۹۰	۶۷۳۷۹۵۷	۲۲۵۲۱۲۸	۲/۹۹	۱/۲۷e+۰۷	۲۷۱۲۲۰۴	۴/۶۷
۱۳۹۱	۶۹۰۸۹۱۵	۲۱۴۱۱۰۴	۳/۲۳	۱/۰۵e+۰۷	۲۶۴۰۱۷۷	۳/۹۹
۱۳۹۲	۴۸۹۷۵۴۵	۱۳۷۹۶۸۶	۳/۵۵	۸۷۵۴۳۹۳	۱۷۲۵۷۰۰	۵/۰۷
۱۳۹۳	۷۵۰۳۶۳۵	۲۵۸۶۶۴۵	۲/۹۰	۱/۳۵e+۰۷	۳۱۴۰۸۵۱	۴/۲۸
۱۳۹۴	۸۱۷۱۶۶۴	۲۴۸۰۲۵۰	۳/۲۹	۱/۲۳e+۰۷	۳۰۷۷۶۶۹	۴/۰۱

مأخذ: همان.

منابع و مآخذ

۱. برانسون، ویلیام. اچ. (۱۳۸۳). *تئوری و سیاست‌های اقتصاد کلان*، ترجمه عباس شاکری، چاپ هفتم، تهران، نشرنی.
۲. خسروی‌نژاد، علی‌اکبر، فرهاد خداداد کاشی و زهرا صحبتی (۱۳۹۱). «ارزیابی افزایش قیمت مواد غذایی بر رفاه خانوارهای شهری ایران»، فصلنامه *راهبرد اقتصادی*، سال دوم، ش ۴.
۳. رضایی قهرودی، زهرا (۱۳۹۰). «الگوی مصرف در چرخه زندگی خانوارهای شهری»، فصلنامه *رفاه اجتماعی*، سال سیزدهم، ش ۴۹.
۴. _____ (۱۳۹۱). «بررسی الگوی سرمایه‌گذاری و عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری خانوارها طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۹۰»، (بررسی‌های آمار رسمی ایران)، فصلنامه علمی پژوهشکده آمار، سال بیست‌وسوم، ش ۲.
۵. سمائی، کیان (۱۳۹۰). «بررسی بین‌نسلی پس‌انداز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صنعتی شریف.
۶. شاکری، عباس (۱۳۸۹). *اقتصاد کلان، نظریه‌ها و سیاست‌ها*، جلد دوم، چاپ دوم، تهران، انتشارات رافع.
۷. فطرس، محمدحسن و رضا معبودی (۱۳۸۸). «اثر نابرابری درآمدی بر نابرابری مخارج مصرفی در ایران»، اولین همایش ملی اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر.
۸. مرکز آمار ایران، اطلاعات مربوط به هزینه و درآمدهای خانوارهای شهری: (۱۳۹۰-۱۳۶۹). انتشارات مرکز آمار ایران، تهران.
9. Attanasio, O., J. Banks, C. Meghir and G. Weber (1999). "Humps and Bumps in Lifetime Consumption", *Journal of Business and Economic Statistics*, 17(1).
10. Blisard, N. (2001). *Income and Food Expenditures Decomposed by Cohort, Age, and Time Effects*, Electronic Report from the Economic Research Service.
11. Deaton, A. (1985). "Panel Data from Time Series of Cross-sections", *Journal of Econometrics*, No. 30.
12. Deaton, A. and C. Paxson (1997). "Intertemporal Choice and Inequality", *Journal of Political Economy*, Vol. 102 (3).
13. Fernandez, V. J. and D. Krueger (2007). "Consumption Over the Life Cycle: Some Facts from Consumer Expenditure Survey Data", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 89(3).
14. Foner, A. M., W. Riley, M. Johnson and A. Foner (1972). "The Polityin a Sociology of Age Stratification Aging and Society", Vol. 3., New York, Russell Sage.

15. Heckman, J. (1974). "Life Cycle Consumption and Labor Supply: An Explanation of the Relationship Between Income and Consumption Over the Life Cycle", *American Economic Review*, Vol.64(1).
16. Modigliani, F. and R. Bourmberg (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: an Interpretation of Cross-section data, In Kenneth K, Kurihara, ed., *Post-Keynesian Economics*, New Brunswick, NJ. Rutgers University Press.
17. Riley, M. (1973). "Aging and Cohort Succession: Interpretations and Misinterpretation", *Public Opinion Quarterly*, No. 37.
18. Ryder, N. (1965). "The Cohort as a Concept in the Study of Social Change", *American Sociological Review*, 30.
19. Scobie, G., T. Le and J. Gibson (2007). *Housing in the Household Portfolio and Implications for Retirement Saving: Some Initial Finding from SOFIE*, New Zealand Treasury Working Paper (07/04), Wellington: New Zealand Treasury.
20. Thurow, L. (1969). "The Optimum Lifetime Distribution of Consumption Expenditures", *American Economic Review*, No. 59(3).
21. Yang, Yang (2011). Modeling the Evolution of Age and Cohort Effects in Social Research, Federal Reserve Bank of Minneapolis Research Department Staff Report 461.

